

УДК 069.2:09:027.54(477.74)

Т. Поджупко

Музей книги Одеської національної наукової бібліотеки ім. М. Горького: традиції і новації

Анотація: У статті розкривається створення та розвиток Музею книги Одеської національної наукової бібліотеки ім. М. Горького від заснування Публічної бібліотеки у 1829 р. по сьогодні.

Ключові слова: Музей книги, Одеська національна наукова бібліотека, виставка.

Музей книги знаходиться у відділі рідкісних видань і рукописів, і є невід'ємною структурною складовою Одеської національної бібліотеки ім. М. Горького. Традиції збереження, наукової обробки рідкісних видань і рукописів сягають ще першої половини XIX ст. Із вересня 1829 р. (часу відкриття публічної Бібліотеки) почали накопичуватися цінні, рідкісні й унікальні книги. Рукописний фонд ОННБ почав формуватися з другої половини XIX ст., паралельно йшло формування колекцій друкованих раритетів. Бібліотека значно поповнилася стародруками у другій половині XIX — на початку XX ст. завдяки подарункам книголюбів. З часу відкриття у 1907 р. нового приміщення Публічної Бібліотеки на Херсонській, 13, в ній почав функціонувати своєрідний музей «Зал імені графа М. М. Толстого»¹.

У буремні 1920-ті рр. до бібліотеки у великій кількості почали надходити видання з приватних колекцій. Раритети, навіть цілі унікальні бібліофільські колекції танули в загальному книжковому фонді Одеської публічної бібліотеки, тому ще з 1921 р. у з метою систематизації і впорядкування великої кількості документів і матеріалів (перш за все унікальних раритетів) розпочалася робота над створення спеціалізованого відділу рідкісних видань і рукописів (ВРВР), основне ядро якого склав Музей книги². В основу фонду відділу лягли зібрання рідкісних книг і рукописів, що були в бібліотеці на той час і які раніше зберігались у Залі імені графа М. М. Толстого. В архіві ОННБ у звітах про роботу структурних підрозділів за 1920-ті рр. містяться відомості про те, що до середини 1921 р. в бібліотеці вже існував відділ художніх і рідкісних книг. Першим співробітником, який зайнявся вивченням, описом і систематизацією масиву раритетів, що надійшли в бібліотеку, був досвід-

чений фахівець, Віктор Едуардович Неметті. У серпні 1921 р. у завідувати відділом призначили знавця книги Олександру Миколаївну Тюнеєву. Саме вона стояла у витоків, організовувала один з перших у СРСР Музей книги³. Вона заклала наукові принципи роботи зі стародрукованою й рідкісною книгою, які актуальні й нині.

Тривалий час завідувачами відділу рідкісних видань і рукописів працювали Жанна Миколаївна Кравченко (1959–1976), Лідія Савеліївна Скрижипчак (1977–1987), Ліна Володимирівна Арюпіна (1988–2002). Вони продовжили справу популяризації, систематизації і вивчення унікального фонду, відбирали з основного книгозховища раритети для Музею книги⁴. Завдяки їх зусиллям сьогодні фонд відділу складає понад сорок тисяч одиниць зберігання.

Робота у відділі рідкісних видань і рукописів насичена і різнопланова. Можна виокремити кілька основних напрямків: наукова робота (яка є пріоритетною для відділу), виставкова і бібліотечна діяльність, а також зв'язки з громадськістю, популяризація фондів у співпраці з засобами масової інформації. На кожному з цих напрямків хочеться зупинитись окремо.

З 2008 р. було розпочато роботу з розбору, вивчення і опису особових рукописних фондів українських діячів кін. XIX — поч. XX ст. у фонді ОННБ.

Головний бібліотекар відділу Райко В. М. багато років займається ідентифікацією, описом стародруків кирилівського шрифту⁵. Наразі йде робота над описом українських стародруків XVI–XVIII ст.

Багато років поспіль науковою обробкою рукописних матеріалів (вивченням, систематизацією, класифікацією, реєстрацією) займається головний бібліотекар Гоголіна Т. О. З 2009 р.

розпочата робота з розбору та обробки архіву видатного лікаря, провідного фахівця пропедевтики внутрішніх хвороб, академіка М. А. Ясиновського.

Ведеться робота зі створення Путівника по особистих фондах рукописного зібрання ОННБ.

З 2000 по 2008 р. провідним бібліотекарем Комендантовою В. І. повністю рекаталогізовано франкомовні книги переважно XVIII–XIX ст., що зберігаються у відділі рідкісних видань і рукописів. Складність завдання обумовлено відсутністю низки довідкових енциклопедичних видань, де міститься інформація по видавництвам, видавцям, граверам, художникам тощо. «Білі плями» ліквідовувались завдяки активному листуванню і обміну інформацією з бібліотеками, архівами музеями як України, так і Франції. При досягненні мети роботи періодично виникали технічні труднощі: під час внесення книг в програмі Лібер не всі діакритичні знаки зчитувались на екрані, але поступово проблему було вирішено, завдяки роботі працівників відділу автоматизації ОННБ. Прийняті заходи сприяли повному бібліографічному опису, і в електронний каталог внесено зазначені франкомовні видання.

З 2004 р. провідним бібліографом Іжик Л. В. ведеться робота зі створення каталогу ілюстрацій. Каталог, як результат роботи, необхідний як для поліпшення якості обслуговування користувачів бібліотеки, так і для виконання різноманітних довідок і запитів адміністрації та співробітників.

Практично готовий до друку «Каталог книжкових знаків одеських бібліофілів».

Останнє десятиліття велась робота з виконання програми «Рідкісні видання та рукописи — національне надбання України», було переведено на електронні носії інформації більшу частину фонду бібліографа, громадського і культурного діяча кінця XIX — початку XX ст. М. Ф. Комарова.

Працівники відділу протягом кількох останніх років працюють над створенням посібника «Методична допомога з бібліографічного опису українських стародруків кирилівського шрифту». Однак, через недостатню джерельну базу, складності опису робота затягнулась.

25–27 вересня 2007 р. працівниками відділу було організовано і проведено Міжнародну наукову конференцію «Книжкові колекції, рідкісні видання та рукописи в сучасному науково-інформаційному просторі» (до 85-річчя відділу рідкісних видань і рукописів ОННБ). Матеріали конференції вийшли друком, збірник було упо-

рядковано, підготовлено до друку, і навіть розроблено оригінал-макет на базі ВРВР.

В 2009 р. проведено семінар-тренінг для обласних універсальних наукових бібліотек «Особливості бібліографічного опису українських стародруків кирилівського шрифту».

Наукова робота працівників відділу достатньо насичена. Кожен співробітник має свій науковий напрямок.

З метою пропаганди книги працівниками відділу постійно організовуються виставки. Зокрема, працівниками відділу підготовлено матеріали, виготовлено поліграфічний макет постійно діючої експозиції фотовиставки «Історія ОННБ у фотографіях».

До днів французької культури кілька років поспіль організовували виставки «Французькі видання в ОННБ».

У 2004 р. було проведено чотири виставки. Найбільший розголос і популярність серед відвідувачів бібліотеки мали виставки присвячені історії книгодрукування та «Благодійництво в Одесі: історія і сьогодення». На виставці «Рідкісні видання як національне надбання України» були представлені друковані раритети, що зберігаються у відділі. Спільно з одеським краєзнавцем і колекціонером Т. І. Максим'юком було представлено на огляд широкому загалу експозицію писанок і поштових листівок Великодньої тематики — «Писанка — символ вічного життя».

У 2005 р. працівниками відділу було організовано декілька виставок. Одна з них — «Пам'ятки слов'янської духовної єдності: з колекції старослов'янських рукописів ОДНБ (до дня слов'янської писемності і культури)».

Інша виставка «Українське козацтво: з рукописного фонду ОДНБ і колекції Тараса Максим'юка». Рукописні джерела, які зберігаються в ОННБ та ілюстративні матеріали з колекції знаного одеського колекціонера Т. Максим'юка дають змогу простежити багатство і різноманітність української культури, складником якої є козацький спадок.

Також в 2005 р. в Музеї книги відбулась презентація виставки до 130-річчя одеського яхтингу. А також демонструвались експозиції присвячені французьким художникам російського походження Потоцькому і Дроннікову, а також виставка до 200 роковин з дня смерті О. Р. Воронцова.

В першому кварталі 2006 р. (25.01), було зроблено експозицію з історії світового книгодрукування. На виставці було представлено раритети, які віддзеркалюють становлення і розвиток видавничої справи на теренах всієї Європи. Назва виставки: «Оформлення європейської книги XVI–XIX ст.».

З метою пропаганди фондів ОННБ було поставлено виставку і зроблено її огляд для телевізійного каналу «Страна Советов», присвячений Дню слов'янської писемності (24.05).

Також поза планом було поставлено виставку «Г. Г. Маразлі: служіння Одесі». Експозиція зацікавила посла Греції в Україні і генерального консула, які відвідали Бібліотеку і залишили схвальні відгуки в «Книзі почесних гостей ОННБ».

Ще одна виставка була організована спільно з відділами мистецтв і «Одесика» — «Документальна пам'ять Одещини як складова національної культури народу України» під час Всеукраїнського семінару для бібліотечних працівників.

Під час роботи VII виставки-форуму «Українська книга на Одещині» було організовано дві виставки спільно з Тарасом Максим'юком. Перша — «Я син народу, що вгору йде»: до 150-річчя від дня народження Івана Франка (1856—1916), яка через актуальність і підвищений інтерес читачів буде експонуватись по вересень (включно).

Друга виставка — «Одеса і Шевченко». Анотації про обидві виставки включено до Каталогу Сьомої Всеукраїнської виставки-форуму «Українська книга на Одещині».

Під час роботи щорічної всеукраїнської виставки-форуму «Українська книга на Одещині» у музейному залі відділу постійно експонуються виставки присвячені історії книгодрукування і книгорозповсюдження. Для гостей форуму постійно проводились огляди зазначених експозицій. Найбільший інтерес у відвідувачів форуму мали виставки «Скарби книжкового мистецтва: українські стародруки XVI—XVII ст.» і «Ілюстрації до першої історії українського мистецтва Костя Широцького (1918)». Остання виставка організована спільно з заслуженим працівником культури України Т. І. Максим'юком. Виставки викликали зацікавлення, отримали схвальні відгуки.

Працівниками відділу було організовано декілька виставок. В першому кварталі 2007 р. (5.02), було зроблено експозицію з історії світового книгодрукування. На виставці було представлено раритети, які віддзеркалюють становлення і розвиток видавничої справи на теренах всієї Європи.

В 2007 р. було поставлено ще дві виставки — до 100-річчя споруди ОДНБ на вул. Пастера, 13 та з історії Книги (до 85-річчя Музею книги ВРВР).

Під час роботи VIII виставки-форуму «Українська книга на Одещині» було організовано дві виставки. Перша — «Шляхи і роздоріжжя Д. І. Багалія: до 150-річчя від дня народження» — матеріали з колекції ВРВР ОННБ і заслу-
ж

ного працівника культури України Тараса Івановича Максим'юка. Друга виставка — «Обереги української духовності» (з колекції ВРВР ОННБ ім. М. Горького), яка через актуальність і підвищений інтерес читачів буде експонуватись по вересень (включно).

Анотації про обидві виставки включено до Каталогу Восьмої Всеукраїнської виставки-форуму «Українська книга на Одещині».

Організація об'єднаних націй 2008 р. проголосила роком мов. Акцент роботи ВРВР було зроблено на популяризацію і розвиток державної мови, розкриття для користувачів відділу джерел українською мовою, введення в широкий науково-популярний обіг вітчизняних документів, що зберігаються в ОННБ. Зокрема, дуже плідною виявилась виставка «Мови рідної крила міцні».

2008 — оголошено президентом України роком туризму і курортів. Музей книги ОННБ — є одним із найцікавіших туристичних об'єктів Одеси для відвідування екскурсантів. В зв'язку з цим працівники активно залучали до відвідування відділу більшої кількості науковців і студентської молоді з різних регіонів як України, так й з закордону шляхом пропаганди рідкісних видань під час різноманітних наукових та науково-практичних заходів, проведення екскурсій, оглядів виставок з історії як вітчизняного, так і загальноєвропейського книгодрукування тощо.

Під час роботи IX виставки-форуму «Українська книга на Одещині» було організовано виставку спільно з відомим колекціонером, заслуженим працівником культури України Тарасом Івановичем Максим'юком «Мови рідної крила міцні». В каталозі IX Всеукраїнської виставки-форуму «Українська книга на Одещині» було надруковано анотацію цієї виставки. Для гостей форуму постійно проводились огляди зазначеної експозиції. Виставка викликала зацікавлення, отримала численні схвальні відгуки відвідувачів. Після кожного заходу форуму, що проходив в Музеї, учасники з цікавістю слухали огляди виставки, розглядали експонати, частина яких експонується вперше.

Організація об'єднаних націй 2009 р. проголосила міжнародним роком астрономії. До дня космонавтики, (II квартал, 12 квітня) у відділі було виставлено книжкову виставку: «Крізь терні до зірок». Вона викликала інтерес і захоплення відвідувачів, кілька автографів космонавтів експонувалось вперше.

Під час роботи X виставки-форуму «Українська книга на Одещині» було організовано виставку «3 глибин віків: українська книга 16—19 ст.».

В каталозі X Всеукраїнської виставки-форуму «Українська книга на Одещині» було надруковано анотацію цієї виставки. Для гостей форуму постійно проводились огляди зазначеної експозиції. Виставка викликала зацікавлення, отримала численні схвальні відгуки відвідувачів. Після кожного заходу форуму, що проходив в Музеї, учасники з цікавістю слухали огляди виставки, розглядали експонати, частина яких експонується вперше.

Також працівники відділу кілька років поспіль (з 2004 р.) були відповідальним за проведення презентації видань переможців конкурсу «Коронація слова».

У заходах брали участь: Т. Федюк — лідер Асоціації українських письменників, видавець поетичної серії «Зона Овідія», поет, який очолив проект з лютого цього року, а також науковці-літературознавці, кількаразові переможці «Коронації слова», лауреати конкурсу у жанрі роману Андрій Кокотюха (за романи «Шукачі скарбів», «Повзе змія», «Мама, донька, бандюган») і Олександр Вільчинський (за романи «Останній герой», «Суто літературне вбивство»), інші. Результатом існування конкурсу стало видання понад 50 романів.

Ініціатори проекту, за їх словами, прагнуть щоб українська книжка оселилась в кожній бібліотеці України, стала цікавою, улюбленою, яскравою.

Працівники відділу провели презентацію компакт-дису «Живий голос Василя Стуса» та збірки «Палімпсест» (представляли, виступили з доповідями — син поета Д. Стус, поет, голова УАП Т. Федюк, головний редактор видавництва «Факти» Л. Фінкельштейн). Презентація відбулась у відділі 14 травня 2004 р.

Також працівники відділу були відповідальним за проведення презентації видань серії «словники України» видавництва «Наукова думка» НАН України. Презентація відбулась 19 травня 2005 р. Були присутні викладачі вищих навчальних закладів Одеси, студенти, бібліотекарі. Першою було виголошено коротку загальну доповідь інформативного характеру про заснування, історію, розвиток видавництва. Далі слово для презентації серії «Словники України» видавництва «Наукова думка» Національної академії наук України було надано А. Я. Бельдій — головному редактору зазначеної серії. Далі учасники презентації заслухали доповідь про вагомість використання словників в процесі навчання у вищій школі доктора філологічних наук, професора, завідуючу кафедрою українознавства і куль-

турології Одеського державного медичного університету Т. С. Мейзерську. Заключним був виступ головного бібліотекаря Канадського-українського бібліотечного центру ОННБ ім. М. Горького Г. І. Єфімової.

Загалом презентація серії «Словники України» видавництва «Наукова думка» Національної академії наук України пройшла на високому науковому рівні, була корисною та цікавою і видавцям і читачам.

Працівники відділу брали активну участь у інших загальнобібліотечних заходах. Серед них, у зустрічі з С. Саварі.

З метою популяризації фондів, якомога більшого залучення громадськості до відвідування бібліотеки працівниками відділу постійно організують і проводять телепередачі, дають інтерв'ю тощо. До знаменних дат, Дня Бібліотеки і Всеукраїнського дня бібліотекаря, вийшли в ефір сюжети на каналах «Інтер», «Арт», «Ріак», «Глас», «Одеса», «Одеса-плюс», Одеська державна телерадіокомпанія та інших.

Працівники відділу плідно пишуть і публікуються в професійних і фахових виданнях. Зокрема, в ювілейному збірнику ОННБ «Скарбниця культури» є три статті: «Скарби книжкового мистецтва: оформлення українських стародруків XVI–XVII ст.» Т. Подкупко, «Фонд сім'ї Шевальових в рукописному зібранні ОННБ ім. М. Горького» Т. Гоголіної, «Редкие издания из библиотеки Конрада Березовского в ОННБ» Л. Іжик.

Дуже цікавою була робота над створенням альбому присвяченому Одесі. З одного боку розташовані гравюри і старовинні фото Одеси XIX — поч. XX ст., а з іншого сучасні зображення тих самих місць. Короткі анотації подано українською, російською, англійською і французькою мовами. Назва роботи: «Є місто...: Альбом фотографій і гравюр / Одеська держ. наукова б-ка ім. М. Горького; Упор.: Ю. Губанков, О. Ботушанська, Т. Подкупко; Фото Ю. Литвиненко. — Одеса, 2009. — 48 с.: іл.».

Працівники витупали з доповідями на Міжнародних, Всеукраїнських наукових конгресах, конференціях і семінарах, в Києві, Запоріжжі, Одесі, Харкові, Москві.

Як було зазначено вище, у 2007 р. працівниками відділу було організовано, підготовлено та проведено Міжнародну наукову конференцію «Книжкові колекції, рідкісні видання та рукописи в сучасному науково-інформаційному просторі» (До 85-річчя відділу рідкісних видань і рукописів ОННБ), 25–27 вересня 2007 р. Вдалось повністю виконати насичену програму конференції, яка тривала 3 дні. Цікава, плідна робота проходила

на пленарних та секційних засіданнях. В роботі конференції взяли участь науковці з далекого і близького зарубіжжя та з багатьох регіонів України (Київ, Горлівка, Запоріжжя, Миколаїв, Львів, Одеса, Первомайськ, Сімферополь, Суми, Чернівці)⁶. Крім виступаючих в конференції взяло участь майже сто представників інтелектуальної еліти суспільства — бібліотечарів, науковців, учителів, викладачів, журналістів, краєзнавців, студентів, громадськості як з Одеси, так і з області. Переважна більшість з понад 30 учасників — знані фахівці, відомі науковці, доктори і кандидати наук. Робота однієї з секцій була повністю присвячена різноманітним аспектам значення унікального фонду Музею книги ОННБ ім. М. Горького, який є невід’ємною складовою світового культурного надбання. Під час роботи конференції відбулась електронна презентація ВРВР.

На конференції працівниками ВРВР було виголошено наступні доповіді: «Музей книги ОДНБ ім. М. Горького в сучасному просторі інформації і культури» (Т. Л. Подкупко) і «Зодчий Федор Павлович Нестурх (1857–1936)» (Гоголіна Т. О., гол. б-р ВРВР). Крім того підготовлено до друку в Матеріалах конференції ще дві доповіді: «К вопросу изучения и описания книжных знаков на книгах ОГНБ» (Іжик Л. В., провід. б-р ВРВР) і «В науках вызволенных и лекарских доктор: К 490-летию издательской деятельности Франциска Скорины» (Райко В. М., гол. б-р ВРВР).

Основними напрямками діяльності відділу було і є поліпшення якості обслуговування читачів в режимі «запит-відповідь» та виконання вимог на літературу, якомога вичерпне довідково-бібліографічне й інформаційне обслуговування, автоматизація бібліотечних процесів.

Основними категоріями читачів ВРВР є наукові працівники та фахівці народного господарства, що зумовлено перш за все специфікою фонду відділу. Для їх якісного обслуговування

необхідні висококваліфіковані кадри. Науковці потребують особливої інформації про джерела і їх історію, шляхи надходження до Бібліотеки тощо. Багато років категорії читачів відділу, їх запити в основному не змінні. Найбільш популярними серед користувачів залишаються одеська періодика ХІХ ст., біобібліографічні покажчики, науково-довідкові видання з генеалогії, релігієзнавства, історії книгодрукування.

Отже, в наш час активно ведеться наукове опрацювання джерел, формуються та поповнюються тематичні та особисті фонди і колекції, здійснюються їх науковий опис, матеріали відображаються в довідковому апараті (у каталогах: алфавітному, систематичному, хронологічному, за мовами джерел), складаються допоміжні картотеки і покажчики. Ця науково-дослідна робота є пріоритетною для відділу.

Через специфічний підсобний фонд практично всі одиниці зберігання є музейними експонатами. Це дозволяє постійно функціонувати у виставковій залі експозиції з історії Книги, яка перманентно оновлюється. В Музеї проходять також інші тематичні виставки із залученням книжкових раритетів.

Підготовка експозицій, їх оглядів і лекції для відвідувачів значно поживляють екскурсійну роботу. Незважаючи на активне застосування нових технологій і можливість отримати інформацію в електронному вигляді, найбільше захоплення у читачів і гостей викликає можливість побачити на виставці той чи інший книжковий експонат.

Велике значення надається і суто бібліотечному напрямку роботи — працівники обслуговують читачів, надають необхідну літературу, довідкову інформацію тощо.

Музей книги — унікальна структурна складова бібліотеки, яка виконує важливі функції у задоволенні духовних, естетичних, інформаційних потреб сучасного користувача.

¹ Подкупко Т. Музей книги Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького / Відп. ред. О. Ф. Ботушанська. — Одеса, 2007. — С. 5–8.

² Раппопорт М. Редкие отечественные издания и рукописи // Сокровищница культуры: Сб. ст. / ОГНБ ім. А. М. Горького. — Одеса, 1955. — Вып. 1. — С. 48–77.

³ Тюнеева А. Отдел редких изданий Одесской государственной публичной библиотеки // Библиография. — 1925. — Кн. 1. — С. 104–107.

⁴ Книжкові колекції, рідкісні видання та рукописи в сучасному науково-інформаційному просторі: матеріали конференції, присвяченої 85-річчю Музею книги Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького. Одеса, 25–27 вересня 2007 року / Одеська держ. наук. б-ка ім. М. Горького; упоряд. Т. Л. Подкупко; Відп. ред.

О. Ф. Ботушанська; ред. І. С. Шелестович. — Одеса, 2009. — С. 34–42.

⁵ Старопечатные издания кирилловского шрифта. XV — первая половина XVI ст.: Кат. кол. / Сост. В. Н. Райко. — Одесса, 1998. — 128 с.

⁶ Книжкові колекції, рідкісні видання та рукописи в сучасному науково-інформаційному просторі: матеріали конференції, присвяченої 85-річчю Музею книги Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького. Одеса, 25–27 вересня 2007 року / Одеська держ. наук. б-ка ім. М. Горького; упоряд. Т. Л. Подкупко; Відп. ред. О. Ф. Ботушанська; ред. І. С. Шелестович. — Одеса, 2009. — С. 34–42. Українська книга в фондах Одеської державної наукової бібліотеки імені М. Горького. 1574–1923 рр.: Каталог / Упор.: Л. В. Арюпіна, В. І. Комендантова. — Одеса, 1995. — 41 с.

Thank you for evaluating AnyBizSoft PDF Splitter.

A watermark is added at the end of each output PDF file.

To remove the watermark, you need to purchase the software from

<http://www.anypdftools.com/buy/buy-pdf-splitter.html>